

L'educomunicació com a pràctica artística

AUTORIA: Daniel Miracle i Pamela Gallo

NOM DE LA PRÀCTICA EDUCOMUNICATIVA:

ARTv. Cicle de tallers de creació col·lectiva audiovisual i de xarxes

ANY D'INICI DEL PROJECTE: 2015

ENTITAT/S: Col·lectiu Neokinok i UBUTv Associació Cultural

CONTACTE: neokinok@gmail.com, ubutelevision@gmail.com

1. BREU DESCRIPCIÓ DE L'EXPERIÈNCIA I DEL CONTEXT SOCIOEDUCATIU

ARTv comença el 2015 i és un cicle de tallers adreçats a col·lectius desfavorits (per diferents raons i en diferents graus d'exclusió) pel que fa a l'ús de la tecnologia. Aquesta situació ve donada tant per no haver accedit al sistema formal d'educació com pel que s'anomena *exclusió inclusiva*, segons la qual, tot i estar aparentment inclosos dins del sistema educatiu, no han après allò bàsic i necessari de noves tecnologies i comunicació. Els i les participants als tallers reben la formació necessària per crear les seves peces audiovisuals, que es publiquen a Internet mitjançant canals de comunicació participatius creats pels propis col·lectius, els quals inclouen: blog, web TV, etc.

Els espais previstos per a desenvolupar una part del taller disposen d'un plató televisiu mòbil amb *chroma key*, càmeres, il·luminació, realització d'àudio-vídeo i transmissió *streaming* en viu, entre d'altres elements de creació audiovisual. Amb la nostra proposta creem un laboratori on podem experimentar amb diferents tecnologies.

Facilitem eines per aprendre a fer servir les tecnologies que ens acompanyen en la vida quotidiana, tot qüestionant com estan fetes les màquines i el programari que es fan servir i per què són com són

Entre els nostres objectius, tenim estimular la creativitat i el coneixement de l'art, i visitar tant espais expositius com altres espais físics o virtuals que poden ser rellevants per al taller. També busquem fomentar l'esperit crític, donar nocions sobre el llenguatge artístic i dels mitjans, per a desenvolupar experiències sobre l'art i l'audiovisual de manera col·lectiva, així com publicar-les i difondre-les a través de la xarxa. Oferim una visió més dinàmica, propera i rellevant dels espais d'art, entitats culturals, espais de referència de diferents barris de la ciutat. Facilitem

eines per aprendre a fer servir les tecnologies que ens acompanyen en la vida quotidiana, tot qüestionant com estan fetes les màquines i el programari que es fan servir i per què són com són. Analitzem com és la relació entre la tecnologia i la societat, quins canvis hi ha hagut en els darrers anys en relació a les tecnologies, com intervien les emocions en aquests nous mitjans de comunicació. Dissenyem pràctiques sostenibles de treball en equip. Promovem experiències d'aprenentatge úniques i específiques, i activem el desig de participació a l'àmbit cultural amb col·lectius en risc d'exclusió. Millorem les seves vivències socials de l'art i dels mitjans. Aprenem que ser espectadors i espectadores no significa passivitat, sinó connectar el que sabem amb allò que no sabem.

1.1. El punt de partida

El col·lectiu Neokinok i l'associació Ubutv, des de fa més de quinze anys, realitzem pràctiques participatives sobre educació en audiovisual i noves tecnologies amb col·lectius diversos. Molts d'ells, per diferents raons, abandonen l'escola o no troben la manera d'apropar-se a les tecnologies que són necessàries avui dia gairebé per a totes les activitats quotidianes. Per aquesta raó volem promoure la participació, l'esperit crític, la reflexió sobre els mitjans i les noves tecnologies, el control de la nostra identitat a la xarxa, quins són els riscos i els avantatges. Creiem que aquests coneixements són bàsics, i portem endavant el projecte sempre tenint en compte les noves TICs que van sortint i les polítiques i els interessos que les envolten. Per a aquest cicle de tallers hem desenvolupat una metodologia d'educació artística que es converteix en art i educació. És a dir, que la classe es converteix en una activitat artística i formativa a la vegada, on tots els i les participants actuen com a productors/es i formadors/es.

Ambdós col·lectius, Neokinok i Ubutv, vam iniciar les nostres experiències en l'audiovisual aplicant els principis de la filosofia del *fes-ho tu mateix* i investigant les aportacions que fa en relació a l'aprenentatge. Segons la Viquipèdia, el *fes-ho tu mateix* o *fes-t'ho tu mateix* (en anglès *do it yourself*, sovint abreujat com a DIY) és un moviment filosòfic i d'acció pràctica i artística que promou la concepció, fabricació, adaptació, millora, reparació o reutilització (reciclatge) fetes a casa, amb recursos a l'abast i per mitjà de la cooperació, la col·laboració i l'autoaprenentatge. S'oposa a la producció industrial massiva i aprecia la personalització i la unicitat per sobre de canons estètics establerts i de perfecció. Abarca tota mena de creacions tècniques, tecnològiques i artístiques de la vida quotidiana.

Imatge 1

Col·lectiu Neokinok amb prototips autoconstruïts. Projecte de Televisió Experimental Participativa al Festival Citemor, Montemor-o-Velho, Portugal, 2005.

Forés (2016) escriu sobre la noció de DIY que és “una filosofia que posa els estudiants en el centre de l'experiència d'aprenentatge, convertint-los en els creadors del seu propi procés d'aprenentatge i materials”. I afegeix: “Sorgit als anys 90 amb les arts, l'artesanía i les noves tecnologies, ara és freqüent en els continguts curriculars, donant als educadors i als estudiants l'oportunitat de crear, compartir i aprendre en col·laboració”.

També vam ser influenciats pels moviments dels mitjans televisius alternatius, com ara la Paper Tiger TV (Nova York), el moviment italià de les *Telestreet*, l'Assemblea per la Comunicació Social (Barcelona). Pràctiques activistes mediàtiques que, a partir de la difusió de tecnologies a baix cost, van aconseguir la creació de diferents mitjans col·lectius (no només televisius, sinó també de premsa, com ara Indymedia) sorgits com a veu dels moviments anticapitalistes del segle XXI. Com diu Pasquinelli (2002: 3) a aquest propòsit:

Vistas las dimensiones globales de este fenómeno, no es exagerado considerarlo como la forja de una nueva cultura y de una nueva *forma mentis*... Diversas y múltiples son las prácticas que van a imaginar y construir un mundo nuevo: de los foros sociales al *hacktivism*, del presupuesto participativo al comercio justo y solidario, de la desobediencia social a la interposición pacífica en los territorios de la guerra global. Es una nueva actitud, un modelo cultural, una *forma mentis* que consideramos central en el humanismo del mundo que viene. Un prototipo mental que hoy vemos solamente que en forma embrionaria, pero que está lleno de potencialidades radicalmente innovadoras, que ya ha arañado la superficie de las pirámides

imperiales del poder, de los medios y de la economía. Hacer medios como metáfora, modelo, reflejo, etapa fundamental del *hacer sociedad* y de todas las otras formas de activismo y organización.

I més (Pasquinelli, 2002: 5):

(...) el objetivo es reapropiarse de los medios en cuanto medios de producción, antes que medios de representación: en cuanto medios de producción económica, producción de la imagen del mundo, producción de necesidades y deseos. Finalmente, es necesario abrir un debate sobre el trabajo de la comunicación, siguiendo el cauce del postoperaísmo que ha introducido el concepto de trabajo inmaterial y cognitivo.

Aquestes influències, conjuntament amb l'estudi de les pràctiques artístiques crítiques amb els mitjans de comunicació dels anys 60' i 70', amb pioners com Nam June Paik o el col·lectiu TVTV¹, han donat pas a una idea d'obertura de l'educomunicació a l'activisme i l'art. Els/les participants/tes i els/les educadors/res esdevenen espectadors/es, però també productors/es. Això implica que tant el personal docent com l'alumnat surti de la *zona de confort* per ampliar les perspectives d'aprenentatge i superar barreres de prejudicis sobre la utilitat del coneixement i les capacitats que tenen.

La idea és que la classe pot ser una experiència artística i creativa en sí mateixa, ja que des del col·lectiu Neokinok i l'associació Ubutv visualitzem la importància de contemporitzar l'educació artística i situar, en la línia d'artistes com Joseph Beuys i Luís Camnizer, l'art i la pedagogia al mateix nivell. Apliquem també el concepte de la zona de desenvolupament propera (Vygotsky, 1978), segons la pedagogia constructivista; és a dir, que el passatge a una nova àrea de coneixement es fa mitjançant un esforç que no és superior a les capacitats dels i les participants, perquè no els generi una frustració.

2. RELAT DE DIFERENTS FASES DE DESPLEGAMENT DE L'EXPERIÈNCIA

Els tallers ARTv s'han desenvolupat en diferents contextos i amb diferents grups. La primera edició, l'any 2015, es va realitzar amb un grup de dones de l'Amèrica Llatina que formen part d'una associació activista anomenada Mujeres Pa'lante. Al llarg de 2016 i 2017, vam treballar amb joves nouvinguts de països d'Amèrica Llatina, Àsia, Àfrica, adolescents de Barcelona, un grup d'activistes de les Terres del Ebre i persones adultes de Montevideo (Uruguai).

¹ · TVTV, abreviatura de Top Value Television, va ser un col·lectiu de vídeo contracultural de San Francisco (EUA) fundat el 1972 per Allen Rucker, Michael Shamberg, Tom Weinberg, Hudson Marquez i Megan Williams. Shamberg va ser autor de la vídeo producció *Do-it-yourself*, manual de Guerrilla Television el 1971. Sota la influència del nou periodisme, la versatilitat i la novetat de l'equip de vídeo portàtil (*portapak*), TVTV va crear un estil experimental de sàtira.

Per a cadascun d'aquests grups, l'equip educatiu i d'acompanyament de Neokinok i Ubutv hem fet una adaptació del temari del curs, segons les exigències i els interessos que s'han detectat al llarg de les primeres trobades. Sovint (i diem sovint per no dir sempre) això passa també en el transcurs d'una mateixa sessió. Estem parlant d'un reposicionament continu per part nostra i de molta *improvisació*. Utilitzem la paraula *improvisació* en cursiva perquè les feines canviantes que hem tingut i la pertinença als moviments socials com a agents actius de la societat ens han dotat d'una varietat d'eines i de recursos que ens permeten fer-ne ús quan les necessitem. Quan comencem un taller, tenim clar què proposem aprendre i que, més que ser escoltats, escoltarem i empatitzarem amb els i les participants.

Imatge 2

Plató amb doble *chroma key*. Taller ARTv amb joves a Can Fabra. Barcelona, 2016.

A la propera sessió, farem servir les eines i els coneixements que hem après a l'anterior. Només tenim un punt de partida, algunes idees, dibuixos inacabats, de vegades una llunyana promesa d'una exposició futura de les produccions que resultin del taller, si es que n'hi ha.

Explicarem a continuació algunes d'aquestes experiències de pràctiques educatives amb col·lectius diversos, com a exemples de dinàmiques que es donen a dins del cicle ARTv. La versió 1.0 d'ARTv va a ser arran d'una subvenció de la Generalitat de Catalunya per a la creació de nous públics de l'art. Vam contactar amb l'associació de Mujeres Pa'lante, i ens van dir que sí, que els agradaria fer un curs d'àudio i vídeo. En aquesta ocasió, vam pensar incloure algunes pinzellades d'història del videoart, per tal que tinguessin més recursos a l'hora d'expressar-se, i també per perdre la por a la creació audiovisual.

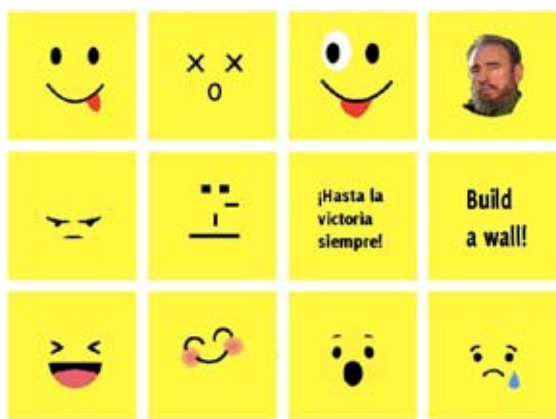
Com que la seu d'aquesta entitat era a l'Hospitalet de Llobregat, vam decidir dur a terme el curs en el Centre Multimèdia de Torre Barrina, que està dotat d'un plató de televisió i de sales d'ordinadors. Van participar al curs unes setze dones de l'associació, d'edats entre els 35 i els 55 anys, molt actives i amb un grau mig de familiaritat amb les tecnologies informàtiques (sobretot amb programari d'edició de textos) però sense coneixements pel que fa a les eines audiovisuals. I tenien dubtes respecte a les seves capacitats d'aconseguir aprendre-les. "Li he demanat al meu fill si pensa que algun dia aprendré a editar, i m'ha dit que no", va comentar la Clara a la tercera sessió d'edició de vídeo. La Clara va aconseguir editar dues entrevistes durant el curs. En canvi, ella i les altres participants no van tenir cap dubte en relació al contingut de la producció final, un vídeo entre documental i ficció sobre la seva feina activista amb entrevistes a sòcies de l'associació. Per iniciativa pròpia, ens van demanar les càmeres per gravar fora de l'horari del curs

i van fer unes dotze entrevistes, coordinant-se per passar-se càmeres i trípodes. Vam deixar de banda el treball de plató, per desenvolupar més la part de producció i postproducció.

Al febrer de 2017, vam treballar amb dos grups de joves, d'edats entre els 16 i els 21 anys, del Casal dels Infants del Raval i usuaris del taller d'electricitat bàsica. Aquesta vegada vam fer el taller a la planta 0 del Centre d'Art Contemporani de Barcelona Fabra i Coats i vam disposar d'un dia de muntatge del plató televisiu. No coneixíem els participants, només vam tenir contacte previ amb l'educador que coordina el programa de Tallers d'Inclusió i Formació del Casal dels Infants del Raval.

Els dos grups, cadascun format per uns quinze joves de diferents països, venien acompanyats per dos educadors que van participar ajudant-nos i reafirmant les normes del grup cada vegada que feia falta. Els nois, tots de cultures diferents entre ells, no tenien por de les càmeres, ni de les taules de vídeo i so, i tenien gustos molts definits pel que feia als materials digitals que consumien (vídeos de Youtube, imatges, fotografies). La part d'actuació, on podien expressar-se, els sortia bastant natural. Però a l'hora de decidir un contingut per a un programa de TV o plantejar la gravació d'una ficció, no responien. Per això vam optar per realitzar un programa participatiu en format de *magazine*: el punt de partida va ser que escollissin vídeos fets i després es dediquessin a presentar-los i explicar-ne els continguts.

Imatge 3

Emoticones creades per a la xarxa social d'ARTV de l'EAC de Montevideo, Uruguai, 2016.

El projecte ARTv de l'EAC (Espacio de Arte Contemporáneo de Montevideo, Uruguai) que va tenir lloc del novembre al desembre de 2016, va comptar amb participants d'edats compreses entre els 16 i els 60 anys. Es tractava de persones usuàries d'aquest centre d'art que no es coneixien entre elles. Al començament del projecte, vam proposar crear una petita xarxa social, com a punt de partida per fomentar la reflexió sobre aquests mitjans de comunicació contemporanis, els seus riscos i les seves utilitats. Però aquesta proposta es va deixar en un segon pla,

ja que els i les participants no eren un col·lectiu i no compartien activitats fora de l'espai-temps del taller. A més, venien d'entorns diferents: eren estudiants, treballadors/es, educadors/es, jubilats/des. Vam decidir conjuntament que potser era millor fer projectes audiovisuals individuals que es corresponguessin amb els interessos de cadascú. I com que vam tenir una excel·lent relació amb el director i amb tot l'equip del centre d'art, vam proposar que les obres produïdes fossin exposades durant tota la temporada posterior al taller. En aquest cas, a banda de donar suport tècnic (molt poc), es tractava més que no tinguessin por a l'hora de crear una obra artística pròpia. Alguns/es dels i les participants van trigar molt a

decidir-se, malgrat que sabien perfectament de què volien parlar. Fins i tot dues participants van pensar a abandonar el curs. Per a elles es feia complicat sortir de la seva zona de confort. Estar assegudes i escoltar una classe tècnica o teòrica els resultava molt més fàcil que dur a terme un projecte que s'exposaria a l'EAC de Montevideo. Finalment, tothom va dur a terme i exposar el seu projecte. A més, vam obrir una mena de petita xarxa social (en forma de blog) per compartir idees i processos entre nosaltres i altres persones interessades, a la qual es podia accedir mitjançant un codi QR associat a cada projecte. Hores d'ara, a Internet resta visible el blog del taller on es poden veure els processos individuals de cada projecte [<http://appart.experimental.tv.org>].

3. DESCRIPCIÓ DE LES METODOLOGIES DE TREBALL QUE ES FAN SERVIR AL LLARG DE TOT EL PROCÉS EDUCOMUNICATIU D'ARTV

Hem desenvolupat una metodologia participativa en totes les nostres pràctiques educatives. En els tallers, les temàtiques a treballar es decideixen entre tots i totes, de forma assembleària. Seiem en cercle i comencem amb una ronda de presentacions col·lectiva on expliquem qui som, quines experiències audiovisuals i/o tecnològiques tenim, i demanem que cadascú ensenyi a la resta de participants vídeos o imatges que troben interessants i per què. De vegades fem una gravació d'aquestes narratives amb els i les protagonistes fent servir *un chroma key* i una realització com si fos un programa televisiu. Després plantejem quin tipus de producte audiovisual ens interessa produir. El dibuixem amb paper i retoladors, com si fos un *storyboard* senzill, i dels dibuixos mateix pot sortir la gravació d'una animació o un GIF digital. Fem servir des de materials didàctics d'educació artística (tècniques de dibuix, pintura, retoladors) fins a eines tecnològiques, com ara taules de vídeo i so, ulleres 3D, ordinadors, càmeres, *chroma key*, il·luminació, programari d'edició digital i de VJing professional. Quan tenim a disposició una aula amb ordinadors i programari d'edició digital, és quan els i les participants fan aquesta feina i editen les imatges que han gravat.

A banda dels horaris dels tallers, durant la formació, plantejem un laboratori obert, on hi poden acabar participant una cinquantena de persones més o, si els i les participants estan desenvolupant projectes individuals o en grups petits, poden acudir-hi i treballar fora de l'horari establert. Si es tracta de persones usuàries adultes, fem servir grups de Whatsapp o Telegram per plantejar dubtes, fer preguntes, difondre vídeos o notícies interessants, o bé dinamitzar el grup.

Els grups participants fan difusió de les seves obres mitjançant el blog del projecte, que normalment compta amb eines per fer comentaris sobre l'experiència. Per tant, podem comptar, com a destinatari indirecte dels tallers d'ARTv, l'entorn social dels i les participants, que no tan sols actua com a públic espectador, sinó també hi participa ajudant-nos a redifondre el projecte.

En tot aquest procés, intentem escapar-nos tant com podem d'explicacions i classes teòriques. La raó d'aquesta opció és que no ens considerem més

capacitats que la resta del grup, i no volem transmetre aquesta impressió. Quan parlem de l'educomunicació contemporània, compartim el que diu Rancière (2003: 8):

Explicar alguna cosa a algú, es primero demostrarle que no puede comprenderla por sí mismo. Antes de ser el acto del pedagogo, la explicación es el mito de la pedagogía, la parábola de un mundo dividido en espíritus sabios y espíritus ignorantes, espíritus maduros e inmaduros, capaces e incapaces, inteligentes y estúpidos. La trampa del explicador consiste en este doble gesto inaugural. Por un lado, es él quien decreta el comienzo absoluto: sólo ahora va a comenzar el acto de aprender. Por otro lado, sobre todas las cosas que deben aprenderse, es él quien lanza ese velo de la ignorancia que luego se encargará de levantar.

Tal i com li va passar a Jacotot, el professor protagonista del llibre de Jacques Rancière (2003), ens hem trobat amb la presència d'un fet. Aquest fet és que les persones que són natives digitals aprenen soles a fer servir les eines informàtiques, i comencen a crear i pujar pel seu compte les produccions que fan a la xarxa. I no solament són tan autònomes aquestes persones, sinó també gairebé totes les que s'apropen a un ordinador, una càmera de vídeo o un telèfon mòbil. La nostra pràctica s'assembla més aviat a un treball d'investigació i descoberta, feta conjuntament amb els i les participants. Amb això no volem dir que la nostra metodologia sigui millor, sinó que és una altra.

4. AVALUACIÓ DE L'EXPERIÈNCIA D'ARTV

Com a fonts d'avaluació quantitativa, tenim en compte l'índex de participació de les persones usuàries en l'elaboració de la creació audiovisual i en la pujada de continguts als blogs dels projectes. Quan podem, fem un debat enregistrat en vídeo durant la sessió final, per recollir opinions sobre la satisfacció i el grau d'implicació dels i les participants.

Com hem dit abans, nosaltres sabem d'entrada que cada participant al taller té coneixements que ens enriquiran, i que nosaltres som allà per aprendre. Així que, per part nostra, fem també una avaluació de tot allò que hem après. Innovacions tècniques i nous llenguatges audiovisuals, el programa d'edició de Youtube, aplicacions per fer vídeos amb Instagram i millorar les imatges, les xarxes socials més utilitzades són només algunes de les eines que hem après a llarg d'aquestes experiències. I també incorporem aprenentatges sobre les noves tendències musicals, l'ús correcte de les emoticones, i més en general, de com expressar-se en un xat. Tenim pendent introduir un procés d'avaluació de nosaltres en aquests temes específics per part dels i les participants.

De moment, recollim aquí algunes veus de participants. Anthony, 18 anys, Santo Domingo: "Cuando estaba en el instituto me gustaba mucho el audiovisual. Hacía

muchos vídeos de broma. Este curso me ha gustado mucho, para volver a los viejos tiempos". Aquesta opinió reflecteix perfectament el gran esvoranc digital que ens separa, com a educadors/es adults/es, dels i les participants joves, i la facilitat que tenen amb les noves tecnologies. Allò què cal saber sobre informàtica i tecnologia per convertir-nos en *prosumers* crítics només ho podem aprendre si ajuntem esforços entre tots i totes. Som conscients que l'educació que necessitem en una societat commocionada per una revolució tecnològica sense precedents passa per l'aprenentatge al llarg de tota la vida. Aquests processos de passatges intergeneracionals de coneixements, de joves a persones adultes, que experimentem en els tallers d'ARTv són més eficaços per no quedar-nos enrere.

Embar, 17 anys, Marroc: "Me ha gustado compartir estas cosas tan bonitas con vosotros, es para repetir. Pensaba que todos estaban en Marruecos, y no. Ahora sé que es todo mentira (sobre l'ús del *chroma key*, nota de l'autoria)". Potser sovint utilitzem les paraules *compartir* i *mentida* en els tallers, però en aquest cas ha estat un participant qui n'ha fet ús, sense que fossin conceptes inclosos a la pregunta, ja que només preguntàvem quina opinió tenien sobre el taller.

Hassan, 16 anys, Pakistan: "Me gustó mucho porque aquí aprendes cómo ordenar las cosas con las cámaras". El fet lingüístic, quan treballes amb persones provinents d'altres cultures, produeix metàfores meravelloses. No se'ns havia acudit utilitzar l'expressió *ordenar las cosas* per fer referència al procés de gravar plans diferents. Però és exactament el que fem quan pensem en com narrar històries o quan escollim els plans de les càmeres en una realització amb taula de vídeo: *ordenar* la direccionalitat de les mirades del públic espectador.

Cisco, educador del Casal dels Infants del Raval: "Encuentro muy positivo este taller, porque hay una parte muy importante de trabajo en equipo, y sobre todo se aprende a ser profesionales en todo lo que hacemos". Ens ha agradat aquesta frase de l'educador, ja que és una mostra que el nostre taller, malgrat estar allunyat d'un curs d'educació formal, sap transmetre la paciència, la dedicació i l'interès que tenim cap a la comunicació, i que considerem com a valors de la professionalitat.

Cisco, educador del Casal dels Infants del Raval: "Encuentro muy positivo este taller, porque hay una parte muy importante de trabajo en equipo, y sobre todo se aprende a ser profesionales en todo lo que hacemos"

A banda, avaluem el grau d'implicació i de comprensió en l'anàlisi de les peces de vídeo que es visionen a l'inici, siguin d'animació o fílmiques, i de les tècniques que s'hi utilitzen, en base a les propostes de creació que després elaboren els i les participants. Aquestes peces poden ser senzilles o molt elaborades, però totes resulten una ensenyança per a nosaltres, un indicatiu de com han connectat els aprenentatges amb els seus coneixements previs. Ens hi ajuda observar la manera en què s'han dut a terme les experiències realitzades durant el taller.

5. RESULTATS OBTINGUTS AL LLARG DEL PROCÉS EDUCOMUNICATIU D'ARTV

L'equip de professionals d'aquest projecte portem més de quinze anys treballant en tallers similars i dos anys treballant en el cicle ARTv. Abans els tallers es deien TvLab o tallers d'audiovisuals i televisió experimental, i comptaven amb anys de funcionament en espais com LABoral, MUSAC, La Capella, escoles i instituts d'educació formal, associacions d'inclusió i formació de la ciutat de Barcelona, associacions i centres d'art d'Amèrica Llatina i Àfrica. Per LABoral han passat gairebé tots els centres d'educació formal d'Astúries i també grups de persones adultes. Amb el Casal dels Infants del Raval hem treballat cinc cops al llarg dels últims dotze anys i en cada ocasió hi ha hagut un grup de vint usuaris. Hem pogut observar que aquestes pràctiques entre artístiques i educatives que hem desenvolupat han estat altament satisfactòries per a les persones usuàries, perquè com diu Acaso (2017):

Las prácticas artísticas contemporáneas introducen modos de hacer como la creación colectiva y el trabajo por proyectos. Al seguir la filosofía DIWO (*Do It With Others*), la creación despliega lo colaborativo y los procesos de liderazgo rotativo, de manera que los recursos ya no son generados por agentes externos, sino por los propios depositarios de dichos recursos. Este proceso de *crear entre todos* logra otra cosa fundamental: reproducir una estética con la que los miembros de la comunidad se sienten representados, lo que multiplica la empatía con los materiales que se emplean.

De fet, alguns/es dels i les participants segueixen amb la creació audiovisual o altres activitats artístiques educatives, com ara rutes turístiques alternatives en bicicleta per la ciutat. Aquests són resultats que no hem plantejat des d'un inici. La hipòtesis que podem formular és que tots/es els i les participants hem passat per un procés que, d'alguna manera, ens ha transformat. En aquest sentit, compartim el que escriu Sola (2010):

Entendemos la producción artística y la práctica pedagógica como un mismo hecho, aquel acto o expresión creativa que conllevan producción cultural crítica; que subvierte modelos, que propone alternativas ante lo *oficial* y que se materializa tanto en la producción de objetos como de procesos de los que emerjan otros relatos y nuevas maneras de relacionarnos con el arte. Podemos decir que aplicamos un modelo de prácticas que implica una postura *transformacional* frente al denominado modelo *transaccional*. Mientras que en el modelo transaccional las posturas de los sujetos/agentes implicados se encuentran polarizadas, y se reducen a un intercambio de valores que no propician nuevos aprendizajes, el modelo transformacional supone una translación constante por las diversas intersecciones posibles, una activación del acto creativo al dar pie a producciones de conocimiento nuevas en el propio proceso de aprendizaje.

Pel que fa el cicle de tallers ARTv (sobretot en el cas de Montevideo, on hem estat un temps més llarg treballant amb els i les participants), considerem que les intencions dels projectes s'han assolit i fins i tot han superat les expectatives establertes d'un bon principi. Agafant el taller ARTv de l'EAC de Montevideo com a exemple, hem vist com cadascun/a dels i les participants, al seu ritme, ha concebut una idea i d'allò intangible ha aconseguit fer-ne una obra, amb tots el detalls per a ser explicada en una entrevista i ser exposada en el centre d'art. Al llarg de tot el procés, han après a fer preguntes i demanar l'ajuda necessària per dur a terme el seu propòsit. Això ha estat així tot i que, al principi, es van inscriure al taller pensant que es tractava d'unes classes teòrico-pràctiques sobre audiovisual. En les primeres sessions, gairebé l'única pregunta que sortia era: «Què feu aquí? Per què heu vingut?». Després van començar a adornar-se que ells i elles haurien de suggerir els continguts, organitzar les fases de producció, i decidir els mitjans que volien utilitzar. A partir d'aleshores, hem estat nosaltres qui hem hagut d'adaptar-nos al seu ritme.

En els altres tallers, siguin d'un matí o d'una setmana, ens passa això mateix. Des del moment que els i les participants decideixen posar-se a fer feina per realitzar un projecte, tothom és participant i productor, estudiant i formador/a alhora. Quan finalment aconseguim acabar una feina de vídeo o d'animació, sortim d'allà amb idees més àmplies i eines més eficaces. Però aquestes últimes són tan sols nocions d'eines tècniques. Com bé diu Derrick de Kerckhove (2002), "a pesar de que nuestras tecnologías nos permiten ver más, escuchar más y sentir más, ningún psicólogo prudente estaría dispuesto a defender que esta ampliación de nuestras experiencias sensoriales pueda tener un efecto de retroalimentación para nuestra experiencia psicológica", i podem afegir, per a tenir més consciència d'allò que sentim.

Imatge 4

Plató amb doble *chroma key*. Taller ARTv amb joves a Can Fabra. Barcelona, 2016.

Els nostres sentits estan tècnicament estesos, però això no es correspon amb una expansió de la nostra percepció. Els resultats que volem assolir són molt més complexos que aprendre les nocions bàsiques per fer servir eines tecnològiques; es tracta d'aconseguir modificar la percepció. I el que hem pogut veure és que les pràctiques artístiques juguen un paper important per assolir aquest objectiu. De fet, les nostres pràctiques educatives se'ls han anat acostant cada vegada més.

6. CONCLUSIONS I VALORACIONS FINALS

Amb les experiències d'aquests tallers, estem aprenent a educar-nos i reeducar-nos, explorant territoris per als quals no hi ha mapes definitius, allunyant-nos dels currículums escolars, per anar al darrere d'uns mitjans de comunicació que canvien contínuament. És impossible no equivocar-nos, ja que estem sotmesos a un flux d'informació tan gran. Com diuen Paniagua i Meixide (2017: 2):

La entrada a la Era Digital es algo más profundo y trascendental de como muchas veces se ha querido presentar, especialmente en entornos de debate donde ridiculizar y criminalizar el uso de Internet se ha utilizado como una clara estrategia para frenar la reflexión y conservar el *statu quo*. Y es profundo porque no se trata de mantener las mismas normas del juego o maquillarlas digitalmente, sino que se trata de explorar normas nuevas. Normas que afectan lógicamente al sector cultural como afectan a la sociedad en todos sus ámbitos.

L'escenari de la comunicació, especialment pel que fa el sector audiovisual, és avui dia molt més ampli. La indústria del cinema (especialment nord-americà) encara es regeix per les normes i els valors del segle XX, i potser és més fàcil d'analitzar, ja que hi mantenim més distància. La televisió també i a més hi ha molts estudis fets sobre anàlisis dels llenguatges d'aquest mitjà. Però, pel que fa la xarxa, assistim al fet que la capacitat de connectar i comunicar s'ha multiplicat, els/les receptors/es són productors/es i viceversa, i més que mai tenim la coresponsabilitat de tot allò que es difon. Les eines que tenim per expressar-nos: fòrums, comentaris, grups de discussió, xarxes socials globals, plataformes de vídeo i d'àudio, *mash-up*, etc. dibuixen noves possibilitats en el camp de l'educació que no podem ignorar.

Les possibilitats tècniques de replicar gairebé qualsevol contingut, la durabilitat que té a la xarxa global, l'accessibilitat de què disposa, etc. provoquen que una caiguda d'Internet de vegades sigui fatal. Per aquesta raó, pensem que no es poden plantejar les tasques de l'educador/a com a tasques individuals, sinó que han de ser col·lectives i compartides entre tots i totes. La responsabilitat d'allò que estem publicant ha de ser tal i com ho concep el model de la Viquipèdia, aprovada per múltiples usuaris i usuàries. Necessitem fomentar la producció d'un sentit crític, que només es dona amb l'encreuament d'informació.

Tim Berners-Lee (2000), impulsor dels protocols http i www que ens permeten llegir tots els documents que circulen per la xarxa en els mateixos formats de textos, fotos, hipervincles, etc. narra com una comunitat no presencial es va lliurar a la missió de millorar la visibilitat de tota la documentació pujada *online*, i com els/les integrants van estar treballant conjuntament durant anys i sense conèixer-se entre ells/es per arribar al naixement del World Wide Web. La falta d'estructura preestablerta que ho caracteritzava al principi ja no hi és; ara Internet es va estructurant i reestructurant a través dels llocs web que van sorgint i que les persones usuàries privilegien a cada moment. No hi ha estabilitat, tot va canviant. "El Web es un medio tan flexible que deja la decisión en nuestras manos", escriu Berners-Lee (2000). Aleshores, com podem saber nosaltres quina serà la manera de comunicar de demà?

No es tracta de proposar un model tancat d'educomunicació, sinó més aviat d'obrir preguntes tenint en compte a la comunitat que produeix i consumeix continguts. En aquest sentit, és interessant allò que diu Elizabeth Ellsworth (2005) sobre l'aplicació del concepte de direccionalitat a l'educació. Es tracta d'un concepte analític que ha format part durant anys dels estudis fílmics i sobre mitjans de comunicació, i que ara Ellsworth (2005) pretén aplicar a l'educació. Ens recorda posar l'accent en allò que sovint resta invisible en una pel·lícula i també en l'acció d'ensenyar, però que condiciona la nostra manera de ser i de veure les coses.

És així com apareixen preguntes que ens serveixen al llarg de tot el procés educatiu per no tancar-nos en posicions fixes, encara que siguin diàlegs comunicatius: Què pensa la pel·lícula/l'educació que ets tu (l'alumne/a)? Qui i com s'adreça a tu en aquesta pel·lícula o en un ensenyament concret perquè segueixis estant dins de les xarxes de poder associades a l'ètnia, la sexualitat, el gènere, la classe, etc.? Quina diferència crea la direccionalitat en la forma en què llegeixes i utilitzes un film o bé uns aprenentatges?

Tal com apunta Ellsworth (2005) partint de Felman i la seva anàlisi de la pel·lícula *Shoah* de Claude Lanzmann, el diàleg comunicatiu que es basa en la representació d'una realitat i en la continuïtat és incert. Aquesta incertesa es dona sobretot en el nostre cas, quan parlem de l'escenari de la comunicació actual. Per tant, com podem comunicar la representació de la realitat de la xarxa, que es transforma i se'ns escapa en tot moment? I sobretot quan treballem amb entorns, ètnies, cultures, experiències diferents? Sempre hi hauria un tercer participant, del qual no som del tot conscients. Ens queda, com insinua Ellsworth (2005), el diàleg analític, discontinu, fragmentat, que busca la comprensió mitjançant les lectures indirectes, a través de l'autoreflexió dels espais buits. És un gran repte davant del qual ens sentim entusiastes i amb riquesa d'estímul, però al qual ens hem d'enfrontar amb molta humilitat.

Bibliografia

Acaso, M. (2017). Del libro de texto al vídeo de sexto. Las prácticas artísticas contemporáneas como detonantes de la inversión de roles en la producción de recursos educativos en la educación primaria. A mariaacaso.es. Recuperat de: <http://www.mariaacaso.es/del-libro-texto-al-video-sexto-las-practicas-artisticas-contemporaneas-detonantes-la-inversion-roles-la-produccion-recursos-educativos-la-educacion-primaria/#more-1831>

Berners-Lee, T. (2000). *Tejiendo la red*. Madrid: Siglo XXI de España.

DA (s.d.). Fes-ho tu mateix. A Viquipèdia. Recuperat de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Fes-ho_tu_mateix

Ellsworth, E. (2005). *Posiciones en la enseñanza*. Madrid: Akal.

Forés, A. (2016). La filosofia DIYlab a l'escola i a la universitat per fomentar l'acció dels estudiants i l'aprenentatge. A annafores.wordpress.com. Recuperat de: <https://annafores.wordpress.com/2016/09/05/focusing-on-the-learner-la-filosofia-diylab-a-lescola-i-a-la-universitat-per-fomentar-laccio-dels-estudiants-i-laprenentatge-col%C2%B7laboratiu-barcelona-4-de-novembre-de-2/>

De Kerckhove, E. (2002). *La piel de la cultura*. Barcelona: Gedisa.

Paniagua, F. i Meixide, A. (2017). ¡La bolsa o la vida! El retorno de lo social en el audiovisual. A plataformadsp.org. Recuperat de: <http://www.plataformadsp.org/la-bolsa-o-la-vida-el-retorno-social-en-el-audiovisual/>

Pasquinelli, M. (2002). Introducción. A Pasquinelli, M. (Cur.), *Mediactivismo (Activismo en los medios). Estrategias y prácticas de la comunicación independiente* (pp. 2-8). Roma: DeriveApprodi. Recuperat de: http://matteopasquinelli.com/docs/Pasquinelli_Media_Activism_cas.pdf

Rancière, J. (2003). *El maestro ignorante. Cinco lecciones sobre la emancipación intelectual*. Barcelona: Laertes. Recuperat de: <http://www.eafit.edu.co/centro-integridad/guias-docentes/SiteAssets/El%20Maestro%20Ignorante.pdf>

Sola, B. et al. (2010). *Experiencias de aprendizaje con el arte actual en las políticas de la diversidad*. León: Museo de Arte Contemporáneo de Castilla y León (MUSAC) i Actar.